

KUN. LIC. VACLOVAS ALIULIS, MIC

PALAIMINTOJO JURGIO MATULAIČIO VEIKLOS LIETUVIŲ VISUOMENĖJE ISTORINIS FONAS

Pal. Jurgis Matulaitis per visą savo gyvenimą buvo artimai susijęs su savąja lietuvių tauta, tačiau tai jam netrukė darbuotis Bažnyčios labai lenkų ir baltarusių visuomenėje. Todėl negalima griežtai atsiriboti vienos ar kitos jo darbo srities, nesiejant jų su kitomis. Kadangi šių dienų skaitytojas lig šiol yra turėjęs daugiau galimybių susipažinti su Palaimintojo veiklos lenkų visuomenėje aplinkybėmis, tai mano uždavinys bus išryškinti jo ryšius su lietuvių visuomene.

Galime išskirti keturis jo gyvenimo tarpsnius, kada jis galėjo daugiau atsidėti lietuvių religiniams doriniams ir tautiniams visuomeniniams reikalams:

Pirmas tarpsnis – studijos Peterburgo dvasinėje akademijoje, 1895–1899 m.

Antras tarpsnis – profesoriavimas toje akademijoje, 1907–1911 m.

Trečias tarpsnis – Vilniaus vyskupo soste, 1918–1925 m.

Ketvirtas tarpsnis – apaštalinio vizitatoriaus misija Lietuvoje, 1925–1927 m.

PETERBURGO STUDENTO ŽVILGSNIS Į LIETUVĄ. Dvasinės akademijos studentas Jurgis Matulaitis Lietuvos moralinę-politinę būklę XIX a. pabaigoje aprašo plačiame straipsnyje „Keli žodžiai mūsų kunigėliams“, parašytame 1897 m. Straipsnis buvo išspausdintas lietuvių katalikų išeivių Jungtinėse Amerikos Valstijose tik 1903 m.¹, t. y. dar lietuviškosios spaudos draudimo Rusijos imperijoje laikais. Jo susirūpinimą esama būkle graudžiai nušviečia laišakai vaikystės kaimynui ir jaunystės draugui Vincui Šlekiui². Ir straipsnyje, ir laiškuose tautinė ir religinė būklė atrodo nelinksmi. Įdėmiu žvilgsniu jaunas autorius pastebi, jog liaudies tikėjimui grasina besikurianti lietuvių inteligentija, labai dažnai pasiduodanti

¹ Jurgis, Keli žodžiai mūsų kunigėliams, *Dirova-žinynas*, Shenandoah, PA, 1903, Nr. 9, p. 43–69. (Toliau citatų psl. nurodomi iš šiamo leidinyje perspausdinamos šios publikacijos.)

² A. Kučas, *Arkiyvyskupas Jurgis Matulaitis-Matulevičius*, Chicago, IL, 1979, p. 47–48.

antiklerikalizmui, taip pat mato pavojų tautiniam susipratimui ir tikėjimui dėl stiprėjančios rusifikacijos.

„Mes, regis, neturėtume ko bijotis bedievystės. Lietuva iš seno garsi dėl savo dievobaimingumo. Tiesa, da ir pas mus tikėjimas klesčia, dar žydi, dar tie škaplieriai, tie ražančiai, ką ant mūsų krūtinių kabo, mus gina. Mato tai ir supranta gerai mūsų priešai. Užtai jie dar nebedrįsta mus stačiai užpuldinėti su bedievyste. Taigi tik iš paselų griebia <...> Jie tik kunigų piktus darbus išrodo <...> jie žino, kad prasčiokėlis neatskiria mokslo nuo mokytojaus, tikėjimo nuo kunigo. Pasisekus jiems subjaurinti žmonių akyse kunigai, tikėjimas sugriauti jau nėra nė ką“³. Pamini kai kuriuos laikraščius, leidžiamus Rytprūsiuose ir per „žaliąją sienelę“ gabenamus į Lietuvą. „Ūkininkas“ ir „Varpas“ kone kiekviename numeryje puola kunigus grobuonis. Paties „Varpo“ korespondentė 1902 m. aprašo, kaip tų laikraščių prisiskaitę ūkininkai buvo pasiryžę išdaužyti klebonijos langus. „Teip, senesniejie dar tiki, ir tvirtai tiki. Bet jaunesnėji karta? Čia jau ne vienas sverdelėja“⁴. Nors nėra Lietuvoje didelių fabriku ir proletariato masių, socialistų agitacija drumsčia ūkininkų ir samdinių santykius kaime.

Tokiomis aplinkybėmis jaunasis entuziastas šaukia dvasininkiją į kovą, į darbą visose srityse, kur kyla grėsmė. Pasauliečiai inteligentai žadina tautinį susipratimą, demonstruoja tėvynės meilę, gina gimtąją kalbą, skleidžia apšvietą – ir kunigai privalo tai daryti, sekdami vengrų, čekų, slovakų, kašubų, airių dvasininkija.

Studentas Jurgis šia proga dėsto ištisą krikščioniškojo patriotizmo teoriją, galima sakyti, brėžia būsimą savo elgesio gaires. Jis rašo: „Tautos pasaulyje yra *de iure naturae* [iš prigimties teisės]. Bažnyčia gi niekad prieš žmogaus gymį [kilnę] rankos nekelia, tik ją tobulina, pašvenčia, kelia aukštyt Dievop“. Cituoja šv. Ambraziejų, šv. Tomą Akvinietį ir vyskupą J.S. Pelczarą, kurie sutartinai teigia: tėvynės meilė yra pareiga ir krikščioniška dorybė. Kartu pažymi: „Mylėti tėvynę – nereikia kitas tautas neapkęsti. Krikščionis, o juo labiau kunigas tur aukščiau pakilti. Jis mylėdamas tėvynę atras vietą savo širdy ir kitoms tautoms, ir kitų tautų žmonėms“⁵.

Šioje vietoje įrodinėja pareigą sielovadoje vartoti liaudies kalbą pagal Tridento Susirinkimo mintį. Lietuvių liaudies sąmoningumas menkas, nes evangelizacija ir katechizacija dažnai buvo vykdoma jai nesuprantama lenkų kalba. „<...> atvažiuodami pas mus lenkai <...> į vietą, ką mokino žmones lenkiškai, kad būtų mokinę tikėjimo, ar ne geriaus būtų:

³ *Keli žodžiai.*, p. 514.

⁴ Ten pat, p. 515.

⁵ Ten pat, p. 520.

žmonės ir tikėjimą geriaus mokėtu, ir bene būtų kilę tiek barnių ir vaidų parapijose!“⁶

Autorius mato, jog reikia ne tik kovoti, bet ir atsirinkti: „Teip pat ir su naująja dvasia, kuri tarp mūsų plinta. Kas gero yra joje, kelkime, ir kas iškreipta, atitieskime, ir kas pikto, išraukime, išdildykime. Mes esame kunigai: kas gema, nežudyti, o tik apkrikštyti teprivalome“⁷. Čia iš tiesų turime „programos ir veikimo bruožus, kokius vėliau nubrėš marionams „Dvasiniame dienoraštyje“.

Antroje to straipsnio dalyje jaunas Matulaitis labai gyvai ir jaudinamai nurodo stiprėjančią rusinimo ir stačiatikinimo pavojų. Tai daroma visokiais būdais ir viena remia kita. Apsisaugosime ir gydysimės, puoselėdami gimtąją kalbą ir tautinius papročius, kurie taip labai skiria lietuvius nuo maskolių... Pabaigoje nurodo vienybės reikalą: „Tik išvien beedami, tarp savęs ir su vyskupu, tevaliosime atsispirti negandoms ir nelaimėms“⁸.

Tais pačiais metais, kada parašė ką tik cituotąjį straipsnį, 1897 m. rugsėjo 25 d. Vincui Šlekiui rašytame laiške taip dalijasi savo atsiminimais ir svajonėmis: „Gal ir Tu ne kartą pamini tas mielas valandėles, kurias drauge praleidome užsidarę ankštam kambariukyje, o mislėmis skrisdami ten, kur Nemunėlis, kur Dauguva, kur Vilija teka, kur Kaunas ir Vilnius ir kur tiek mūsų broleliai Lietuvoje vargsta. Ir vaikščiojom po tą brangią mūsų Lietuvą – Motinėlą, ir jos vargus rinkom, ir kalbėjom ir tarėmės, ką daryti, kaip gelbėti mūsų mielą tėvynę“⁹.

Apie ką mąstė, į ką ragino brolius kunigus, tai ir pats darė. Rašė straipsnius ir siuntinėjo pažįstamiems klierikams Kaune ir Seinuose, taip pat rašė į slaptąją lietuvių spaudą, leidžiamą Rytprūsijoje, ir į lietuvių katalikų išeivių spaudą JAV, pavyzdžiui, į „Garsą Amerikos lietuvių“, kurį redagavo tas pats V.Šlekys.

Vincas Šlekys taip pat atsimeina tuos pokalbius per 1895 m. atostogas ir priduria, kad abu domėjosi lietuvių kalba, užrašinėjo retesnius žodžius, paskui persirašė vienas kito žodynėlius. Vėliau Šlekys jų nuorašą įteikė didžiojo Lietuvių kalbos žodyno redakcijai¹⁰. Rūpinimasis reiškėsi labai kvalifikuotu veikimu.

Mėgindami palyginti su situacija lenkų žemėse, galime pasidomėti vyskupo Staugaičio atsiminimų knyga¹¹. Būdamas jaunas kunigas, jis tais

⁶ Ten pat, p. 519, 520.

⁷ Ten pat, p. 523.

⁸ Ten pat, p. 532.

⁹ A.Kučas, *Arkivyskupas Jurgis Matulaitis-Matulevičius*, p. 47.

¹⁰ Ten pat, p. 69.

¹¹ J.Staugaitis, *Mano atsiminimai*, Vilnius, 1995, žr. ypač p. 160-172.

laikais (1895–1905) dirbo Varšuvos arkivyskupijoje. Jo akimis lenkų visuomenės vaizdas labai skiriasi nuo lietuviškojo. Vyrauja ryškus pasidalijimas luomais: aristokratija, šlėktos, stambioji ir smulkioji buržuazija, darbininkai ir valstiečiai. Gyvuoja ir konsoliduojasi kelios politinės srovės. Tautinė savimonė, nors nelygiai, reiškiasi visuose visuomenės sluoksniuose ir politinėse srovėse, net ir tarp socialistų. Rusinimo spaudimas stiprus, bet būklė geresnė tuo, kad nedraudžiama spauda. Dvasininkija apskritai laikosi arčiau aukštųjų sferų, o ne paprastosios liaudies. Dauguma dvasininkijos ir visos visuomenės politinėmis pažiūromis krypsta prie endekų (tautininkų). Inteligentija paveikta pozityvizmo ir indiferentizmo, kyla ir katalikiškojo atgimimo srovė. Kun. Jurgis su lenkiškąja tikrove arčiau susitiks Varšuvoje 1904–1907 m. ir Vilniuje nuo 1918 iki 1925 m. Profesorius Eugeniuszas Jarra savo atsiminimuose neliensmai vaizduoja religijos būklę „Kongresuvkoje“ XX a. pradžioje¹².

PROFESORIUS PETERBURGE IR LIETUVA. Apgynęs Šveicarijos Fribūre daktaro disertaciją, kun. J. Matulaitis nuo 1903 iki 1904 m. lapričio profesoriavo Kelcų seminarijoje, o nuo 1905 iki 1907 m. gydėsi ir kapelionavo Cecilijos Zyberk-Plater mergaičių mokykloje. Drauge su kun. Marcelium Godlewskiu ir kitais dėjo Lenkijos Krikščioniškosios demokratijos pamatus ir įkūrė Krikščionių darbininkų draugiją, 1907 m. suorganizavo Socialinius kursus. Buvo vienas katalikų studentų sąjūdžio „Odrodzenie“ (Atgimimas) įkvėpėjų¹³. Visomis jėgomis atsidadavęs Lenkijos Bažnyčiai ir visuomenei, tuo pat metu širdimi veržėsi darbuotis Bažnyčiai tėvynėje Lietuvoje. Apie tai kalba graudūs jo laiško kun. Pranciškui Būčiui žodžiai:

„Kad žinotum, kaip aš išsiilgau Lietuvos ir jūsų visų! <...> Jaučiu, kad vystu džiūstu dvasiškai, kaip šaka, vėjų nuo medžio atplėšta. Širdis dega, skaitant, kas Lietuvoje dedas, kaip visi ten suskato prie darbo, o manęs ten nėra!“¹⁴

1907 m. pakviestas profesoriauti Peterburgo dvasinėje akademijoje kun. Jurgis galėjo turėti didesnę sąlytį su Lietuva, ypač per atostogas. Tai gi 1909 m. sausį surengė Socialinius kursus Kaune. Ir pačiame Peterburge buvo daug didesnė lietuvių kolonija negu Varšuvoje.

Tuo tarpu padėtis Lietuvoje pagerėjo. Panaikinus 1904 m. lietuviškosios spaudos draudimą, pradėjo rodytis įvairios krypties laikraščių ir

¹² E. Jarra, *Niezwykła osobowość, Wspomnienia o Błogostawionym Jerzym Matulewiczu*, Warszawa, 1996, p. 143–144.

¹³ Ten pat, p. 145–146.

¹⁴ 1907 IV 27 d. iš Varšuvos, pasirašyta: *Kun. Jurgis Matulaitis*. Rankraštis nepublikuotas. Originalas yra Lietuvos centriniame valstybės archyve (LCVA, f. 1674, ap. 1, b. 99, l. 1–4).

knygų, sustiprėjo dvasininkijos ir apskritai visuomenės tautinė sąmonė. 1905 m. rinkosi Didysis Vilniaus Seimas. Pamažu vienur kitur pavyko įkurti mokyklas dėstomąja lietuvių kalba. Greičiausiai šias permainas turėjo mintyje kun. Jurgis, rašydamas iš Varšuvos, – „kaip ten visi suskato prie darbo“.

Kuo skubiau reikėjo pažadinti vyrų ir moterų vienuolijas.

Kai 1904 m. buvo panaikintas paskutinis marijonų vienuolynas Marijampolėje, beliko veikiantis vienintelis silpnutis pranciškonų bernardinų vienuolynas Kretingoje (kartu tai buvo kalėjimas kunigams) ir du moterų vienuolynai: kotryniečių – Krakėse ir benediktinių – Kaune. Mažu pamažu gausėjo slaptųjų, tėvo Honorato Koźmińskiego įsteigtų vienuolijų bendruomenių. Jos nedarė nors kiek žymesnės įtakos visuomenei dėl tos priežasties, kad beveik ištiesai vartojo lenkų kalbą.

1909 m. 55 žinomi lietuviai kunigai pasirašė peticiją Švč. Jėzaus Širdies seserų tarnaičių vienuolijos generalinei vyresniajai Józefai Chudzyńskai, reikalaujanti, kad lietuvių tautybės seserys grįžtų į tėvynę ir būtų įsteigta atskira Lietuvos provincija. Buvo ketinama to paties reikalauti iš kelių kitų vienuolijų vyresniųjų Lenkijoje. Kun. Jurgis entuziastams įrodė tokio reikalavimo nekanoniškumą ir nerealumą, nė viena peticija nebuvo išsiųsta.

Kun. Jurgis bandė gelbėti padėtį, remdamas minėtąsias Jėzaus Širdies tarnaites Obeliuose, bet vaisiai buvo menki. Tada pradėta siųsti tinkamas kandidatas, dažniausiai kunigų seseris arba artimas giminaitės, pas Ingenbohlio Šv. Kryžiaus seseris (Šveicarija). Su tomis maždaug dvidešimčia aspirančių gavo puikų vienuolišką ugdymą bent dviejų stiprių vienuolijų steigėjos (Šv. Kazimiero seserų ir Švč. M.M. Nekaltojo prasidėjimo vardienų seserų)¹⁵.

Negalėdami legaliai atgaivinti Marijonų ordino, kun. Jurgis su kun. Pranciškumi Būčiu prikėlė jį slapta, kaip kongregaciją be abitų. Nepaisydami kai kurių siauraregių lietuvių patriotų prieštaravimų ir net grasinimų¹⁶, prikėlė jį kaip daugiatautį.

Kun. Jurgio veiklos lenkų visuomenėje mastas ir pasiaukojimas rodo ištikimybę jaunystėje priiimtam dėsniui, kad kunigas, „mylėdamas tėvynę, ras savo širdyje vietos ir kitų tautybių žmonėms“. Jo nusistatymas atnaujinant marijonus leidžia pastebėti tolesnį žingsnį bažnytinio visuotinum linkui. Kaip tik tuo metu rašytame dvasiniame dienoraštyje randame katalikiško visuotinum dėsni, apibrėžtą taip:

¹⁵ Žr. R.Laukaitytė, *Vienuolijos Lietuvoje. XX a. istorijos bruožai*, Vilnius, 1997, p. 31–57.

¹⁶ Ten pat, p. 54, autorė cituoja, ką J.Matulaitis rašo iš Romos P.Būčiui (duomenys iš LCVA, f. 1674, ap. 1, b. 99, l. 175).

„Nors esame pasiketinę pirmiausiai tarp savo tautos kiekvienas darbuotis, bet apimant tikrai katalikiška širdimi visą katalikystę ir visą pasaulį. Jei kur kitur Dievo valia, aplinkybės, vyresnieji mus nusiųstų arba pasauliškės valdžios nuvarytų, turime ir ten stoti darban, išmokti vietines kalbas, įeiti, išigilinti į vietinių žmonių norus, geismus, dvasią, reikalus, atsiduoti jiems visa širdimi taip, kaip savo tikriems broliams, ir toliau varyti Kristaus darbą“¹⁷.

Į Peterburgo laikotarpį patenka Socialiniai kursai Kaune (1909), rekolekcijos Žemaičių vyskupijos kunigams Kaune 1911 m., pirmą kartą lietuviškai, ir Seinų vyskupijos – Marijampolėje 1914 m. Pagrindinėje Socialinių kursų paskaitoje „Miesto ir apskritai pramonės darbininkų klausimas“ kun. Jurgis išdėstė apverktiną Peterburgo darbininkų būklę ir numatė, kad pramoninių kraštų socialinės problemos laikui bėgant pasireikš ir Lietuvoje¹⁸; todėl, sakė, dvasininkai privalo ne tik skelbti žmonėms Kristaus mokslą, skiepyti teisingumo ir meilės jausmus, bet ir praktiškai veikti darbininkų organizacijose bei institucijose, o katalikai inteligentai privalo šviesti ir sąmoninti darbininkiją, taip pat remti pačių darbininkų iniciatyvas, kuriomis jie siekia pagerinti savo būvį¹⁹.

VILNIAUS VYSKUPO SOSTE. Po kunigų rekolekcijų Marijampolėje kun. J. Matulaitis mėgino grįžti į Fribūrą, bet ištrigo Varšuvoje. Čia įkūrė marijonų bendruomenę, vadovavo našlaičių prieglaudai, pirmininkavo visos Lenkijos mokyklų kapelionų konferencijoje. Pagaliau 1918 m. pavasarį galėjo apsigyventi Marijampolėje ir atsidėti marijonų reikalams. Ten pat spalį įsteigė Švč. M.M. Nekaltojo prasidėjimo vargdienių seserų vienuoliją, vėliau, 1922 m. Drujoje (Baltarusija) – Jėzaus Eucharistijoje tarnaičių seserų vienuoliją. Įvairiu laiku parašė ar pataisė, pritaikė kanonų teisei daugelio Lietuvos ir Lenkijos moterų vienuolijų įstatus. Tarp 1905 ir 1911 m. kai kurioms vienuolijoms padėjo gauti Šventojo Sosto aprobatą²⁰.

Paklusdamas Šventajam Tėvui, J. Matulaitis tapo Vilniaus vyskupu. Konsekracija įvyko 1918 12 01 Kaune, o ingresas į Vilniaus katedrą – 1918 12 08. Šiame poste išbuvo iki 1925 07 14, nepaprastai sunkiomis ap-

¹⁷ J. Matulaitis, *Užrašai*, Vilnius: Aidai, 1998, p. 59 (rašyta 1911 03 07). Visuotinumą dėsnį, kone pažodžiui iš šios „Užrašų“ pastraipos perrašytą, randame Marijonų vienuolijos įstatuose, tiek 1930 m. paskelbtuose, paties jos atnaujintojo rašytuose (6–8 str.), tiek 1986 m., po Vatikano II Susirinkimo pritaikytuose (8–10 str.). Labai ryškiai juose išreikštas inkultūracijos dėsnis – puse amžiaus pirmiau už Vatikano II Susirinkimą!

¹⁸ Paskaita buvo išleista knygele: Prof. Jurgis Matulevičius, *Miesto ir apskritai darbininkų klausimas*, Kaunas, 1909.

¹⁹ Žr. J. Vaišnora, Arkivysk. J. Matulevičius ir darbininkų klausimas, *Arkivyskupas Jurgis Matulevičius* (red. K. Čibiras), Marijampolė, 1933, p. 269–275.

²⁰ A. Kučas, *Arkivyskupas...*, p. 491.

linkybėmis: iš pradžių karo veiksmai ir visą laiką tokia politinė bei tautinė įtampa, kokią šiandien sunku ir įsivaizduoti.

Paminėsime porą būdingų įrašų Vilniaus meto dienoraštyje: „Aš nusiskundžiau, kad čia daug kunigų tautininkų: tiek lenkų, tiek lietuvių, o labai maža kunigų katalikų“ (1919 02 19); „Kur imti kunigų, tikrų katalikų? Tu Patsai, Viešpatie, teikies atitaisyti ir išgydyti kai kurių kunigų dvasią, nesveikų tautiškumų ir politikavimų nuodais užkrėstą“ (1919 02 23–03 01); „Dieve, duok man kunigų, tikrų katalikų!“ (1919 04 25)²¹.

Lenkijoje išleistame plačiame atsiminimų apie Palaimintąjį Jurgį rinkinyje²² apstu pasakojimų apie daugumos vilniečių aklą priešiškimą savajam vyskupui dėl jo „gimtosios nuodėmės“, t. y. lietuviškos kilmės, kaip pats juokais yra sakęs pokalbyje su Vilniaus universiteto rektoriumi prof. Marianu Zdziechowskiu²³. Apstu taip pat paliudijimų, kaip dažnai priešiskumas sutirpdavo ir virsdavo susižavėjimu, turint truputėlį geros valios ir arčiau susitinkant²⁴.

Sunkumai neatgrasė vyskupo Jurgio. Melsdamasis ir medituodamas jis suprasdavo, kaip jam dera elgtis pagal laiko reikalavimus. Trumpu bolševikų valdymo laiku jis stėjo ginti katalikiško auklėjimo mokyklose. Paskui, valdant lenkams, labai rūpinosi atgauti bažnyčias ir vienuolynus, užgrobtus Rusijos carų valdžios, sustiprinti kunigų seminariją, aprūpinti parapijas kunigais, mokačiais vietos gyventojų kalbas, sukurti reikiamus santykius su civiline valdžia, priešintis kraštutinio nacionalizmo mėginimams padaryti Bažnyčią valstybės politikos įrankiu, siekiant asimiliuoti tautines mažumas.

Būdamas Vilniaus ganytojas, tik nedaug savo laiko ir dėmesio galėjo skirti lietuvių reikalams. Vyskupas P. Būčys primena²⁵, kaip vysk. Jurgis globojo lietuviškąją našlaityną Trinapolyje, dalyvaudavo lietuvių religinių organizacijų susirinkimuose, skyrė lietuvius kunigus į lietuviškas parapijas, progai pasitaikius skatino Lietuvos valstybininkus nedelsiant rūpintis konkordatu su Šventuoju Sostu. Vysk. P. Būčys glaustai apibendrina: „Iš to, ką žinau, galiu drąsiai sakyti, kad J. Matulevičius, Vilniuje vyskupaudamas, buvo lietuvių apgynėjas, gudų rėmėjas, lenkų rūpestingas ganytojas, Bažnyčios teisių sargus saugotojas“²⁶.

²¹ J. Matulaitis, *Užrašai*, p. 153, 160, 206.

²² *Wspomnienia o Błogosławionym Jerzym Matulewiczu*. Zebrali i opracowali: ks. Jan Bukowicz, MIC, Tadeusz Górski, MIC, Warszawa, 1996, passim.

²³ M. Zdziechowski, Czulem w nim i czcilem kapłana, *Wspomnienia...*, p. 334–335.

²⁴ Ks. St. Nawrocki, *Biskup Litwin*, ten pat, p. 309–311; M. Eysenhoffowa, *Uniewinnienia*, ten pat, p. 32–333.

²⁵ Vysk. dr. P. Būčys, Bažnyčios ir tautos darbininkas, *Arkiyvyskupas Jurgis Matulevičius*, Marijampolė, 1933, p. 27–28.

²⁶ Ten pat, p. 29.

Vienas lietuvių krikščionių demokratų vadovų kun. Mykolas Krupavičius paliudija, kaip katalikų socialinio mokslo žinovo vyskupo Matulevičiaus autoritetas ir jo studija „Krikščioniškoji nuosavybės teisės teorija“ (1907) nusvėrė, kad Lietuvoje pagal 1922 m. Įstatymą atlikta žemės reforma derinosi su popiežiaus Leono XIII enciklikų *Rerum novarum* ir *Graves de communi* principais²⁷. Prelato M.Krupavičiaus biografas Petras Maldeikis kelis kartus pripažįsta, kad vysk. J.Matulevičius, tiesiogiai neįsitraukdamas į lietuvių krikščionių demokratų veiklą, jiems įteigė katalikų socialinę mokslą, pavyzdžiui, dėsnį, kad „gamta neįvedė jokio turto padalinimo. Dievas niekam nepaskyrė turtų dalies, žemė neprivalo liautis buvusi visų maitintoja“²⁸.

Vysk. J.Staugaitis pažymi, kad 1922 m. Kaune apaštaliniam vizitatoriui mons. Antoniui Zecchiniui J.Matulaičio pažiūras nusakė ir gynė jo bičiulis kun. prof. Pranciškus Būčys²⁹. Taip net du marijonai yra prisidėję prie žemės reformos, turėjusios didžiulę reikšmę sprendžiant Lietuvos kaimo socialinius klausimus.

Vyskupą Jurgį, išmintingai derinantį vietas tautinius ir kt. santykius, aplankydamas lenkų ir lietuvių veikėjai, taip pat Tautų Sąjungos atstovai. Vyskupas stengdavosi dalykiškai paaiškinti esamą būklę ir ateities galimybes, galimybę spręsti painius Lietuvos ir Lenkijos ginčus. Tokius apsilankymus ne kartą pats aprašo dienoraštyje. Pavyzdžiui, Lietuvos Vyriausybės įgaliotiniui Ignui Jonynui siūlė, kad Lietuva nereikalautų visų etnografinių lietuviškųjų žemių, o tik tų, kur lietuviškasis elementas yra stiprus ir kur lietuvių kalba dar nėra galutinai išnykusi dėl lenkinimo ir rusinimo³⁰.

ŠVENTOJO TĖVO ATSTOVAS LIETUVAI. Kai 1925 m. buvo pasirašytas Lenkijos vyriausybės konkordatas su Šventuoju Sostu, pasidarė aišku, jog ši Vyriausybė jokių būdu nesutiks, kad vysk. Matulaitis būtų pakeltas Vilniaus arkivyskupu metropolitu. Nenorėdamas tokiomis sąlygomis sudaryti sunkumų Šventajam Tėvui, vysk. Jurgis pasiprašė atšaukiamas iš Vilniaus. Popiežius Pijus XI 1925 m. liepos 14 d. priėmė atsistatydinimą, o rugsėjo 1 d. paskyrė jį titulinio Adulijos arkivyskupu ir apaštalinio vizitatoriumi Lietuvai. Su šia užduotimi jis atvyko į tuometinę Lietuvos sostinę Kauną gruodžio 13 d.

Kaune ir visoje Lietuvoje virė virė nepasitenkinimas Šventuoju Tėvu, kad esąs pripažinęs *amžinosios Lietuvos sostinės* priklausymą Lenkijai,

²⁷ Ten pat, p. 158–160.

²⁸ P.Maldeikis, *Mykolas Krupavičius*, Chicago, IL, 1975, p. 136 ir kitur.

²⁹ J.Staugaitis, *Mano atsiminimai*. Vilnius, p. 282.

³⁰ J.Matulaitis, *Užrašai*, p. 268–270.

ijungdamas Vilniaus vyskupiją į Lenkijos Bažnyčios sudėtį. Žaisdami patriotizmu, socialistai, masonai ir kiti Bažnyčios priešai kurstė antivatikaniškas nuotaikas. Deja, toms nuotaikoms buvo pasidavę ir kai kurie įtakingi kunigai ultrapatriotai. Vizitatorius vos tik atvykęs surengė įvairių katalikiškų grupių atstovų pasitarimą, griežtai atmetė priekaištus Šventajam Tėvui. Nurodė, kad Šventasis Sostas nenustatinėja valstybių sienų, o tvarko bažnytinius reikalus su tuo, kas faktiškai turi valdžią toje teritorijoje. Pabrėžė, kad popiežius rodo palankumą Lietuvai, atsiųsdamas vizitatorių lietuvių, ir kad ne vien Bažnyčiai, bet ir valstybei būtų naudinga konkordatu užmegzti gerus santykius su Šventuoju Sostu. Lankė vyskopus, ministrus, kitus įtakingus dvasininkus ir pasauliečius, net ir nekatalikus, meldėsi ir pasninkavo³¹.

Atmosfera labai greit pasikeitė. Tuojuo buvo galima imtis steigti Lietuvos bažnytinę provinciją. Lietuvos episkopatas patvirtino jos projektą jau 1926 m. vasario 15 d., lygiai po dviejų mėnesių jam atvykus į Kauną. Popiežius Pijus XI savo bule *Lituanorum gente* 1926 m. balandžio 4 d. įsteigė Lietuvos bažnytinę provinciją pagal tą projektą³².

Arkivysk. Jurgis apie visą dalyko eigą taip rašė iš Romos kun. Włodzimierzui Jakowskiui, MIC, balandžio 19 d.: „Šv. Tėvas nusiuntė mane į Lietuvą, ten radau baisią įtampą. Dirbau ne tik dieną, bet dažnai ir naktį, dažnai net pasninkavau, daug meldžiausi. Daug kas pasikeitė; pamažu viskas pasitaisys. Buvo įspūdis, kad pats Liuciferis kasasi Lietuvoje po Bažnyčios pamatais, o su juo – legionas piktųjų dvasių. Kova buvo sunki. Tris mėnesius ten darbavausi. Čia, Romoje, irgi sunkiai dirbau. Viskas baigėsi gerai. Šv. Tėvas buvo labai patenkintas, padovanojo man auksinį medalį. Šiandien važiuoju į Lietuvą įvykdyti bulės“³³.

Vyskupas Czeslawas Falkowskis 1968 m. rašė: „Vilnijos dirva pasirodė per sunki net ir vyskupui Matulevičiui <...> Vilniuje teko jam eiti labai sunkiu keliu, o apaštaliniam vizitatoriui Kaune gal dar sunkesniu“³⁴. Kaip matėme, toks įspūdis kilo ir pačiam vizitatoriui misijos pradžioje, bet Kaune jam pavyko pakeisti padėtį per porą mėnesių, o daugumo (ne visų) vilniečių bažnytinių dignitorių požiūris į arkivyskupą Jurgį pasikeitė tik po keleto dešimtmečių.

Grįžus apaštaliniam vizitatoriui iš Romos, buvo konsekruoti keturi naujai paskirti vyskupai, o gegužės 13 d. įvyko iškilmingas Lietuvos bažnytinės provincijos inauguracijos aktas. Truputį anksčiau arkivysk. J.Ma-

³¹ Žr. A.Kučas, *Arkivyskupas Jurgis Matulaitis-Matulevičius*, p. 470–474 ir kitur.

³² Ten pat, 477–483.

³³ Błogosławiony Jerzy Matulewicz, *Listy polskie*, t. 1, Przygotował do druku ks. Jan Bukowicz, MIC, Warszawa, 1987 (mašinosraščio kopija), p. 178.

³⁴ Bp. Cz. Falkowski, *Sprawa wydziału teologicznego, Wspomnienia o Błogosławionym...*, p. 316.

tulaitis buvo gavęs Čikagos arkivysk. Mundeleino kvietimą dalyvauti Pasauliniame eucharistiniame kongrese. Pirmas lietuvių arkivyskupo, netgi apaštalinio vizitatoriaus, atvykimas labai sujudino gausią lietuvių išsiviją, pradėjo plaukti įvairių parapijų kvietimai apsilankyti. Vizitatorius priėmė kvietimus tik tų klebonų, kurie iš anksto buvo gavę vietos vyskupo sutikimą. Tokių parapijų susidarė 92³⁵.

Arkivyskupas gerai pažinojo tenykštes sąlygas, nes jau 1913 m. buvo pasiuntęs du pirmuosius marijonus tarnauti JAV katalikams lietuviams emigrantams ir pats juos ten nulydėjęs. Jau tada jis gerai suprato, kurios yra svarbiausios emigrantų dvasinės reikmės: savos parapijos ir katalikiškos mokyklos, taip pat spauda. Matė, kaip anglų kalba sielovada nepasiekia šių žmonių, kaip jiems reikia dvasinės globos gimtąja kalba, ir ieškojo, kaip padėti. Iš visos širdies palaikė Šv. Kazimiero seseris (įsisteigė 1907 m.), kurios dirbo švietime ir katechizacijoje lietuvių (vėliau ir anglų?) kalba. Paskui prisidėjo seserys pranciškonės (1922) ir Šv. Kryžiaus seserys (1924)³⁶.

Vizitatoriui, marijonų generolui, daug džiaugsmo teikė susitikimas su 38 JAV marijonais. Generolas ne tik patvirtino įsteigtus tris vienuolynus, bet dar įkūrė prie juvenato kolegiją (*Junior Colledge*). Tai padėjo ugdyti katalikiškąjį švietimą lietuvių emigracijoje³⁷.

Kelionės į užjūrį vaisius taip apibūdino pats arkivysk. Jurgis 1926 09 11 laiške iš Londono kun. Kazimierzui Bronikowskiui, MIC, „Amerikoje visą laiką labai intensyviai ir sunkiai darbavausi. Aplankiau žymesniausias lietuvių kolonijas, stengiausi sustiprinti jų tikėjimą ir prisiiršimą prie Katalikų Bažnyčios. Tai buvo savotiškos misijos, atrodo, naudingos“³⁸.

Tuo tarpu rinkimus į Lietuvos Seimą laimėjo kairiosios partijos, pasunkėjo vizitatoriaus ir katalikiškųjų organizacijų veiklos sąlygos. Vizitatorius nenuleido rankų, rugsėjo 8 d. parašė platų memorandumą respublikos prezidentui. 1926 m. gruodžio 17-osios perversmas iškėlė į valdžią tautininkų ir krikščionių demokratų koaliciją, atsivėrė perspektyva sudaryti konkordatą. Kaip žinome, pasinėręs į darbą prie konkordato projekto, nepaisė mirtinos ligos ir iškeliavo pas Viešpatį 1927 m. sausio 27 d.

Ši glausta apžvalga rodo, kaip palaimintasis Jurgis Matulaitis per visą gyvenimą ištikimai vykdė „Keliuose žodžiuose“ sau ir bendraminčiams nubrėžtą programą. Vykde ją, kūrybingai priimdamas vis naujus

³⁵ A.Kučas, *Arkivyskupas...*, p. 505, 515.

³⁶ Dr. A.Kučas, *Lithuanians in America*, Boston, MA, 1975, p. 206–208.

³⁷ A.Kučas, *Arkivyskupas...*, p. 514.

³⁸ Błogosławiony Jerzy Matulewicz, *Listy polskie...*, p. 100.

Apvaizdos siunčiamus iššūkius, kaskart plačiau atsiverdamas krikščioniškam bei katalikiškam visuotinumui. Nors didžiąją sąmoningo gyvenimo dalį praleido ne Lietuvoje, tačiau savosios tautos bei šalies džiaugsmas ir skausmai jam visą laiką buvo labai artimi. Tai nesutrukdė jam pirmiausia jaustis Visuotinės Bažnyčios patriotu, aukotis dvasiniam ir socialiniam gėriui kiekvienos tautos, į kurią Dievo Apvaizda jį nusiųsdavo.

Nėra lengva trumpai suglausti Jurgio Matulaičio nuopelnus lietuvių visuomenei, patyrusiai daugybę sunkių išmėginimų jo gyventais laikais. Išvardysime bent kelis:

- žadino kunigus, ypač jaunuosius, darbuotis religinėje, socialinėje ir tautinėje dirvoje;
- skleidė katalikišką socialinį mokslą raštais, kursais ir sociologijos paskaitomis Peterburgo dvasinėje akademijoje, išugdžiusioje Lietuvai žymių veikėjų;
- daug ir įvairiai darbavosi, kad būtų atnaujintos ir sustiprintos vienuolijos;
- įsteigė Lietuvos bažnytinę provinciją ir reorganizavo vyskupijas;
- paliko šviesų atsidavimo Dievui ir Bažnyčiai, žmogiško tobulumo ir antgamtinio šventumo pavyzdį.

Vilnius–Varšuva, 2002 m. spalio